

KATILIM, SİVİL TOPLUM VE SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS*

Participation, Civil Society and Intangible Cultural Heritage

Tuna YILDIZ¹

ÖZET

ABSTRACT

UNESCO'nun 32. Genel Konferansında Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi (2003) ilan edilmiştir. Bu Sözleşme ile kültürel mirasın korunmasında insan faktörüne ve katılıma da ayrı bir önem verilmiştir. Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nde "topluluk, grup veya birey" olarak söz edilen ve "topluluk, grup ve bireylerin katılımı" olarak Sözleşme metninde sıklıkla dile getirilen konuyu "sivil toplum" kavramı ile ilişkilendirerek yorumlamak mümkündür. Sivil toplum kavramının tarihi elbette Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi ile başlamaz. Bu anlamda Sözleşmeyi ve katılım konusunu 2003 yılında ortaya çıkmış bir metin olarak okumak ve kendinden önceki metinlerden kopuk bir biçimde yorumlamak uygun olmayacaktır. Bu nedenle sivil toplum ve katılım kavramları ekseninde Sözleşme'nin ortaya çıkışının arka planı irdelenmelidir. Bu makalede sivil toplum ve katılım terimlerinin gelişimi birlikte düşünülmüştür. Dolayısıyla sivil toplum ve katılım terimlerinin kökenindeki paralellik ekseninde SOKÜM Sözleşmesi'ndeki topluluk, grup ve bireylerin somut olmayan kültürel mirasın korunmasındaki rolü bir arada yorumlanmıştır. Sonuç olarak katılım ve sivil toplum kavramlarının kültürel miras alanında kullanımı ile demokratikleşmenin ve insan haklarıyla ilgili meselelerin paralel bir şekilde ilerlediği görülmüştür. Özellikle de BM sözleşmelerindeki katılım ile ilgili atıfların SOKÜM Sözleşmesi'nin katılım ile ilgili konuların temellerini oluşturduğunu söylemek mümkündür. Mirasın korunması çoğu zaman, sivil ve resmi olmak üzere iki koldan ilerlemiştir. Bu iki başat koruma aktörü karşılıklı olarak ideolojik, ekonomik, sosyal politikalarından etkilenmiş ve birbirini biçimlendirmiştir. Bu süreç BM ve UNESCO sözleşmeleri ve programlarıyla birlikte "katılım", "sivil toplum" kavramlarının gelişimi ekseninde bu çalışmada incelenmiştir.

The Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage (2003) adopted at the 32nd General Conference of UNESCO. The Convention pays importance to the human factor and participation in safeguarding for cultural heritage. It is possible to interpret the subject, which is mentioned as "community, group or individual" in The Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage and frequently mentioned in the text of the Convention as "the participation of the community, group and individuals", by associating it with the concept of "civil society". The history of the civil society, of course, does not begin with The Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. Therefore, it would not be appropriate to interpret the Convention and the issue of participation in a way that is disconnected from the previous texts that emerged in 2003. For this reason, the background of the emergence of the Convention on the axis of the concepts of civil society and participation should be examined. In this article, the development of the terms civil society and participation are considered together. Therefore, on the axis of parallelism in the origin of the terms civil society and participation, the role of communities, groups and individuals in the Convention has been interpreted together. As a result, it has been seen that the use of the concepts of participation and civil society in the field of cultural heritage and democratization and human rights issues progress in parallel. It is possible to say that the references to participation in the UN conventions constitute the basis of the ICH Convention regarding participation. Heritage safeguarding has often proceeded in two ways, civil and official. These two dominant protection actors were mutually influenced by ideological, economic, and social policies and shaped each other. This process has been examined in this study in the axis of the development of the concepts of "participation" and "civil society" together with UN and UNESCO conventions and programs.

Anahtar Kelimeler: UNESCO, Sözleşme, Topluluk, Grup, Birey.

Keywords: UNESCO, Convention, Community, Group, Individual.

1. ORCID: 0000-0002-1100-9794

1. Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Halk Bilimi Bölümü, tuna.yildiz@hbv.edu.tr

*Bu makale, *Somut Olmayan Kültürel Miras Yönetimi ve Toplumsal Katılım: Türkiye Örneği* adlı doktora tezinin 2.1. Katılım ve Sivil Toplum başlıklı yayımlanmayan bölümünden üretilmiştir.

YILDIZ, T. (2022). "Katılım, Sivil Toplum ve Somut Olmayan Kültürel Miras", *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.9, S.27, s.323-334. Makale Geliş Tarihi: 15 Temmuz 2022 Kabul Tarihi: 12 Eylül 2022.

EXTENDED ABSTRACT

The Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage is a UNESCO treaty adopted by the UNESCO General Conference on 17 October 2003. By now, 180 countries are party to this Convention. In the 2003 Convention, three different lists, the Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity, the List of Intangible Cultural Heritage in Need of Urgent Safeguarding and the Register of Good Safeguarding Practices are in the center. In the abovementioned lists, there are 631 elements from 140 countries. There are various conditions for adding an element to these lists. One of the conditions for adding a country's element to one of these lists is the participation of communities, groups and individuals. According to the Convention, the participation of groups, individuals and communities are a priority. Article 15 of the Convention highlights the issue of participation. Also, Article 9 of the Convention, highlights the importance of participation. In addition, participation is explained in detail in the Operational Directive and other texts of the Convention. Another important aspect of participation is highly related to accredited NGOs. It is important to clarify the deep connections between the cultural heritage and the community, groups, and individuals in the Convention. This issue roots back before the Convention. When the origins and definition of the concept of civil society, and the origins and definition of the concept of participation are interpreted together, the spirit of the issue of participation in the Convention will be better understood. It should be said that it is extremely difficult to make a definition of participation, especially in intangible cultural heritage studies. The developments in participation gained momentum after the 2nd World War, and the Rio Declaration and other important UN programs on the environment say about participation is important. The concept of civil society, according to most researchers, refers to an area that is difficult to define, dating back to ancient times. It is known that the roles of NGOs are important in the 2003 Convention. Therefore, to better understand this role, the origin of the concept of civil society should also be known. Uncertainty and definition difficulties on the concepts of participation and civil society cause different interpretations in the application areas of the 2003 Convention according to the regions. Each region's approach to civil society and participation differs, so the text-level definitions of the 2003 Convention are also open to discussion. For this reason, it is a fact that the Convention should produce new interpretations by taking into account the historical origins and differences of geographies on civil society and participation. The differences in the number of accredited NGOs in UNESCO election groups and the differences in the expertise of accredited NGOs also support this. There are references to the participation in many texts, reports and meeting minutes of the Convention. However, the issue of participation in the protection of cultural heritage is one of the issues discussed before the Convention. This study has examined the history of participation in different conventions and programs before the ICH Convention. The definition of the concept of participation, its history and new approaches to the concept of participation, as well as the definition of the concept of civil society, its history and its relationship with the concept of participation are examined. In this way, the points on which the spirit of the Convention is based on participation have been tried to be determined by making references to the Convention. Being able to follow the basis of these two concepts, the uncertainties related to these concepts and the difficulties experienced in the definitions will contribute to an easier understanding of the texts produced by the Convention for participation, community, group individuals and NGOs, and the discussions on these texts.

GİRİŞ

2003 yılında kültürel miras alanında yaşanan paradigma değişiminin baş aktörü şüphesiz UNESCO'nun 32. Genel Konferansında kabul edilen Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'dir (SOKÜM Sözleşmesi). Bu Sözleşme'de somut olmayan kültürel miras kavramı şu şekilde tanımlanmaktadır: “somut olmayan kültürel miras toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar anlamına gelir” (2005:164). Sözleşme'ye göre somut olmayan kültürel miras sözlü gelenekler ve anlatımlar, gösteri sanatları, toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şöenler, doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar, el sanatları geleneği olmak üzere beş alanda belirir. Daha önce 1972 Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşmesi'nin getirdiği tanımlamalar dolayısıyla anıtlar, yapı toplulukları ve sit alanları olarak algılanan kültürel miras 2003 Sözleşmesi ile birlikte farklı bir pencereden görünmeye başlamıştır. Sözleşmenin imzalanışının üzerinden geçen yaklaşık 20 yılda UNESCO web sitesindeki verilere göre 180 ülke bu Sözleşmeye taraf olmuştur. Bu da 2003 Sözleşmesinin hızlı bir şekilde yaygınlaştığı ve etkinlik alanını genişlettiğini göstermektedir. Bu Sözleşmenin kültürel miras alanında paradigma değişimi olarak yorumlanmasının bir başka nedeni de elbette somut olmayan kültürel miras olarak anılan alanın insan faktörü olmaksızın düşünülemez olduğu gereğidir. Sözleşme de bu farkındalık ile sıklıkla somut olmayan kültürel mirasın korunmasında insan faktörünün önemine değinmekte ve çeşitli maddelerinde bunu vurgulamaktadır.

Sözleşme'nin tanımından itibaren başlayan “topluluk, grup ve bireyler” vurgusu özellikle Topluluk, Grup ve Kişilerin Katılımı başlıklı 15. Maddesinde belirir: “her Taraf Devlet, somut olmayan kültürel mirasın korunması etkinlikleri çerçevesine, toplulukların, grupların ve gerekli durumlarda bu mirası yaratan, sürdüren ve nakleden bireylerin, mümkün olan en geniş biçimde katılımlarını sağlamaya ve bunların yönetime etkin olarak iştiraklerini gerçekleştirmeye gayret eder” (2005:167)

Sözleşme'nin bu maddesi dışında elbette katılımı ilişkilendirilebilecek maddeleri bulunmaktadır. Örneğin Danışal Örgütlerin Akreditasyonu başlıklı 9. Madde'de sivil toplum kuruluşlarının (STK) rolleri anlatılmaktadır:

1. Komite, somut olmayan kültürel miras alanında yetkileri kabul edilmiş olan hükümet dışı kuruluşların Komiteye akredite edilmesini Genel Kurul'a önerir. Bu örgütlerin danışal görevleri bulunacaktır.
2. Komite, aynı zamanda bu akreditasyona ilişkin ölçüt ve usulleri de Genel Kurul'a önerir.

Sözleşmenin doğrudan katılımı ilişkilendirilebilecek 9. ve 15. Maddesi dışında Uygulama Yönergesi gibi diğer metinlerinde de katılım konusu sıklıkla geçmektedir. Örneğin Uygulama Yönergesi'nde bir unsurun Sözleşme kapsamında oluşturulmuş listelere kaydında şartlardan birinin topluluk, grup ve bireylerin katılımı olduğu yazmaktadır. Sözleşme kapsamında İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi, Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi, İyi Uygulamalar Kaydı olmak üzere üç liste oluşturulmuştur. Bu listelere Sözleşmeye taraf ülkelerden unsurlar kaydedilmiştir. Taraf devletlerin listelere bir unsuru sunabilmesi için unsurla ilgili topluluk, grup varsa bireylerden ya da sivil toplum kuruluşlarından önceden onay alması gerekmektedir.

Sözleşme'nin bir çok metninde, raporunda, toplantı tutanaklarında katılım konusuna dair atıflar bulunmaktadır. Ancak kültürel mirasın korunmasında katılım meselesi SOKÜM Sözleşmesi'nin öncesinde de tartışılan konulardan biridir. Bu çalışmada da SOKÜM Sözleşmesi'nin öncesinde çeşitli sözleşme ve programlarda katılım konusunun nasıl ele alındığı incelenmiştir. Katılım kavramının tanımı, geçmişi ve katılım kavramına yeni yaklaşımlar bunun yanı sıra sivil toplum kavramının tanımı, geçmişi ve katılım kavramıyla ilişkisi incelenmiştir. Bu sayede SOKÜM Sözleşmesi'nin katılımı ilgili ruhunun dayandığı noktalar Sözleşmeye'de atıflarda bulunularak tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu iki kavramın temelini ve bu kavramlarla ilgili belirsizlikleri, tanımlarda yaşanan zorlukları takip edebilmek SOKÜM Sözleşmesi'nin katılım, topluluk, grup birey ve STK'lar özelinde ürettiği metinleri de daha kolay anlamaya katkı sağlayacaktır.

1. Katılım

Kültürel mirasın korunmasında katılım konusu son dönemlerde uluslararası sözleşmelerin ve toplantıların ana maddelerinden biridir. Ancak kültürel mirasın korunmasında katılım konusunun başlıca aktörü olan topluluk, grup

veya bireylerle olan ilişkileri zamana yayılan bir süreç olarak görmek yerine sınırlı toplantıların gündem maddesine dönüştürmek konuyu sınırlamaktadır. Aynı zamanda katılım kavramı yalnızca kültürel mirasın korunması alanında kullanılan bir terim de değildir. Demokrasi, hukuk, ekonomi, yönetim, siyaset gibi toplumun her kesimini ilgilendiren farklı alanlarda sıklıkla kullanılmaktadır. Bu terimin çok geniş bir alanda kullanılıyor olması tanımlanmasını da zorlaştırmakta ve her alanın içinde kendine farklı bir anlamla yer edinmektedir. Mustafa Kocaoğlu da bazı tanımlamaların siyasal davranışları içerdiğini, bazı tanımların hukuk dışı eylemleri de kapsadığını, gönüllü katılma eylemi yanında başkaları tarafından sürece dâhil edilmenin de katılım tanımları altında değerlendirildiğini belirtmektedir (Çam, 2000: 169’dan aktaran Kocaoğlu, 2011:29). Bu gibi sebeplerle katılım tanımlanması ve sınırlarının net bir şekilde çizilmesi zor bir alanı temsil etmektedir.

Ülkü Zümray Kutlu *Yerel Kültür Politikaları El Kitabı*’nda yer alan “Türkiye’de Yerel Kültür Politikaları Üzerine” başlıklı yazısında günümüzde katılımın oy vermektен, vatandaşları sivil ve siyasi haklarını aramak için harekete geçirmekten daha kapsamlı; sivil ve siyasi haklar kadar ekonomik, sosyal ve kültürel haklara da işaret eden bir konu olduğunu belirtir. Yazara göre kültürel hayata katılım ise kültürel etkinliklere katılmadan çok daha fazlasını, “politikaların tasarlanıp gerçekleştirilmesinde, kolektif harekette ve seçme özgürlüğünün ifade edilmesinde aktif bir iş birliği ve katılım içinde olmayı” içerir. Bunun yanı sıra katılım kavramının son dönemde çok fazla kullanılmasına rağmen tanımı üzerine net bir fikir birliğine varılmış bir konu olmadığını da ifade eder (Zümray Kutlu, 2011: 13). Ancak farklı alanlarda kullanılsa bile terimin SOKÜM Sözleşmesi söz konusu olduğunda temsil ettiği kesim topluluk, grup ve bireyler yanında genellikle sivil toplumdur. Siyasette sivil toplumun katılımı, ekonomi yönetiminde sivil toplumun katılımı, katılım ekonomisi, hukukta sivil toplum dikkati, demokraside sivil toplumun katılımı, yerel yönetimde sivil toplumun katılımı gibi başlıklar sıklıkla dile getirilmekte ve katılımı gerçekleştirecek olanların sivil toplumdaki veya onların temsilcilerinden olması beklenmektedir.

Son dönemlerde katılım kavramının anlamı genişlemiş ve sivil ya da resmî bütün paydaşların bir araya geldiği ve ortak kararlar etrafında bulunduğu bir alana dönüşmeye başlamıştır. Temelde genel ilkeleri önceden benimsenmiş kurallar bütününe sivil toplumun katılımını beklemek ve bunun tam aksine doğrudan sivil toplumun genel ilkeleri belirlediği iki farklı katılım yaklaşımından söz etmek mümkündür. Bu iki farklı yaklaşımın da tartışılan ve mutlak doğru olmayan tarafları bulunmaktadır. Bu anlamda sivil toplum teriminin katılım terimi ile iç içe geçtiği söylenebilir. Sivil toplum ile katılımı bir arada düşünerek her iki kavramın gelişimi hakkında bilgi verilerek güncel kullanım alanlarına değinmek yerinde olacaktır.

Katılım kavramı hakkında Sherry R. Arnstein “A Ladder of Citizen Participation” adlı makalesinde “vatandaş katılımı nedir ve zamanımızın sosyal zorunluluklarıyla ilişkisi nedir?” sorusunu sorduktan sonra cevabını şöyle vermektedir:

“Siyasi ve ekonomik süreçlerin dışında kalan vatandaşların gelecekte yer almasını sağlayan gücün yeniden dağıtılmasıdır. Bilgilerin paylaşılması, hedeflerin ve politikaların belirlenmesi, vergi kaynaklarının tahsis edilmesi, programların işletilmesi ve sözleşmeler ile himaye gibi yararların belirlenmesine vatandaşların katıldığı stratejidir. Kısacası, refah toplumunun yararlarının paylaşımını sağlayan önemli bir sosyal reform başlatmaları için bir araçtır” (Arnstein, 1969: 216).

Arnstein’in açıklamalarından hareketle katılımın karar alma süreçlerinden başlayarak ekonomik ve sosyal birçok alanı kapsayan bir yaklaşımı ifade ettiği söylenebilir. Katılımın bu çok geniş ve kapsamlı kullanım alanında elbette en önemli unsur topluluk, grup ve bireylerin varlığıdır. Karel Maier, planlama ve karar alma sürecinde yer almanın mutlaka gerçek bir katılıma yol açmayabileceğini: hatta vatandaşın bunu reddedebileceğini ifade etmektedir (Maier 2001:709). Bu anlamda katılımın gerçekleşebilmesi için gönüllülük ve rıza esasının önemli olduğu söylenebilir. Bu makalenin temel konusunu oluşturan SOKÜM Sözleşmesi’nde de Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi’ne ve İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi’ne kayıt için gereken şartlardan biri olarak “unsur, topluluğun, grubun veya varsa ilgili bireylerin mümkün olan en geniş katılımının ardından ve özgür, önceden ve bilgilendirilmiş rızalarıyla aday gösterilmiştir” (ICH-Operational Directives-7.GA, 2018: 5) denilmiştir. Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere topluluğun katılımı için rıza ve gönüllülük temel esastır. Sabrina Urbinati katılımın “karar ve önlemlerin alınması, uluslararası araçların hazırlanması, faaliyetlerin yürütülmesi, yardımların paylaşımı, mekanizmaların ve prosedürlerin oluşturulması, bir mülkün kullanılması” amaçlarıyla gerçekleşebileceğini ve en yaygın ve bilinen türün karar ve önlemlerin alınmasına katılım olduğunu ifade etmektedir (Urbinati, 2015:128). Karar alma süreçlerine katılımın en yaygın tür olması karar aşamasından

sonra yapılanlara katılımın ne şekilde gerçekleştiğinin de tartışılmasını gerektirecek bir durumdur. SOKÜM Sözleşmesi'nde karar almaya katılımın ideal tarifinin verildiği ancak uygulama süreçlerinde bunun ne derece gerçekleştiği sorgulanacak bir durumdur.

Katılım Kabusu isimli kitabın “İşbirliği Paradoksu” isimli Önsöz kısmında ise Eyal Weizman, katılım kavramı ile iş birliği ve uyum kavramını eşdeğer görmekte ve her iki tarafın da amaçları ve beklentilerinin aynı hizaya gelmesi olarak yorumlamaktadır. Katılım ile eldeki seçeneklere uyum dışında işin öznesi olana başka bir şans tanınmadığı dolayısıyla katılımın aslında bir tarafın diğer tarafı kendi amaçlarına hizmet etmek için şekillendirdiği bir sistem olduğunu söyleyen Weizman katılımı “paradoks” olarak nitelemektedir (Weizman, 2010:13-14). Aslında bu paradoks dünyadaki gelişmelere paralel olarak yorumlanmalıdır. Bu anlamda Karel Maier'in II. Dünya Savaşı sonrası sosyal gelişim programlarının planlama ve kentsel dönüşüm yoluyla programlanmasının 1960'larda yeterince verimli olmadığı kanıtlandığında katılımın potansiyel bir çare olarak görüldüğüne (Maier, 2001:708) dair fikrinden hareketle insanlığın son yüzyıl içinde geçirdiği büyük savaşların ardından oluşan kültürel, ekonomik, sosyal ve politik yeniden inşa süreçleri her zaman halka doğru bir yönelişle gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Uygulanan ekonomik kalkınma planları, imzalanan kültür koruma Sözleşmeleri, turizme yönelik sürdürülebilirlik hamleleri çoğu zaman yukarıdan aşağıya merkezîyetçi bir yaklaşımla gerçekleştirilmiştir. Dünyanın içinde bulunduğu şartlara göre şekillenen ve normal olan bu durum sonrasında katılım meselesi her zaman bu merkezîyetçi yapının kendini daha katılımcı, iş birliği ve istişare hâlinde görmek istemesi ve bunun için ilk başvuru kaynağının da halk başka bir deyişle topluluk, grup, birey, yerli halklar, yerel topluluklar gibi birçok adla da anılabilecek oluşumlar olduğu görülür. Ellen Hertz ise “Bottoms, Genuine and Spurious” isimli makalesinde katılıma dair farklı bir eleştiri getirmektedir. Hertz'e göre katılım politikaların uygulanmasında odak gruplar, uzmanlar, karma forumların kullanıldığı idari ve politik süreçlerin beklenen bir sonucudur. Yazar ayrıca, katılım kavramının son dönemlerde yaygınlaşmasını politik çıkarları maskeleyen aracı olarak kullanılan, tartışmaları pürüzsüzleştiren bir ideoloji olarak yorumlamıştır (Hertz, 2015: 26). Bu anlamda katılımın kalkınmayı sağlamak için etkili bir biçimde kullanımı yanında Hertz'in de söylediği gibi aynı zamanda bir amaç olmaktan ziyade yalnızca bir araca dönüşebileceği bilinmelidir.

Hansen ve Prospero ise katılım kavramının başlangıcını altmışlı ve yetmişli yıllara dayandırmaktadır. Makalelerinde yerel ve bölgesel yönetimlerin bazı konularda halkı dâhil etmek için çeşitli broşür ve afişler hazırladığı ve bu durumun doksanlı yıllara kadar bu şekilde devam ettiği söylenirken doksanlı yıllardan sonra katılım konusunun çevre ve sürdürülebilir bir gelecek konularında artarak geliştiği aktarılmaktadır (Hansen ve Prospero, 2005: 617). Penny Norton ve Martin Hughes *Public Consultation and Community Involvement in Planning A Twenty-First Century Guide* isimli kitapta katılım ve istişare terimlerini eşdeğer görmüşler ve potansiyel bir gelişimin gelecekteki kullanıcıları arasında gerçekleşecek geniş çaplı iletişim için bu kelimelerin kullanılabilirliğini söylemişlerdir. Norton ve Hughes daha özelden ise katılım için “bir kuruluşun bir kalkınma planını veya planlama uygulamasını biçimlendirmek amacıyla halkla iletişim kurduğu süreci tanımlamak için kullanılır” demişlerdir (Norton ve Hughes, 2018: 3). Norton ve Hughes katılımın kalkınma planlamaları dışındaki sektörlerde de yaygınlaştığını, özellikle de Birleşmiş Milletler (BM), Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve UNICEF gibi küresel organizasyonlar ve 1960'ların özgürleştirici ruhu tarafından topluluk katılımının yönlendirildiğini ve geliştiğini ifade ederler (Norton ve Hughes, 2018: 9). Katılım, istişare, iş birliği, danışma gibi kelimelerin sıklıkla yan yana kullanıldığı görülmektedir. Nitekim Sabrina Urbinati de bu kelimelerin bazı Sözleşmelerde aynı anlamda kullanıldığını ifade etmektedir. Örneğin Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından açıklanan *Yerli Halklar Deklarasyonu* hem danışma hem de iş birliği kelimelerini kullanmaktadır (Urbinati, 2015: 127). Bu ikili kullanım son derece önemlidir. Çünkü SOKÜM Sözleşmesi'nde genellikle topluluk, grup ve bireyler söz konusu olduğunda “katılım” kelimesi kullanılırken STK'lar söz konusu olduğunda ise “danışma” kelimesinin kullanıldığı görülmektedir.

Bu anlamda danışma, iş birliği, katılım kelimelerinin birbirini tamamlayan ve birbiriyle uyumlu kelimeler olduğu, SOKÜM Sözleşmesi kapsamında kullanılan “danışma” rolünün de katılım anlamında algılanması gerektiği bilinmelidir. Bu bakımdan STK'ların danışma işlevleri topluluklar, gruplar ve bireyleri temsil etme derecelerine bağlı olarak katılımı anlatmaktadır. Bu tanımlamalar ve katılım kavramına getirilen yaklaşımlar ışığında kavramın ortaya çıkışının genelde siyaset özelden ise yerel yönetimler, iklim ve çevre ile ilgili çalışmalarla ilişkili olduğu ve sürecin II. Dünya Savaşı sonrası hız kazandığı söylenebilir. Özellikle de çevre ve iklimle ilgili yapılan uluslararası

sözleşmelerde katılım konusu geçmektedir ve kültürel mirasın korunmasında katılımın önemine dair söylenecekler ile bu sözleşmeler arasında bağ kurmak mümkündür. Bu anlamda katılım kavramının önemli basamaklarından biri de 3-14 Haziran 1992’de BM Çevre Kalkınma Konferansında açıklanan *Rio Deklarasyonu*’dur. Bu Deklarasyon’un 10. maddesi “çevre konuları, bireylerin belirli düzeydeki katılımları ile en iyi şekilde ele alınmaktadır. Ulusal düzeyde, her birey kamu otoritelerindeki çevreyle ilgili bilgilere (tehlikeli maddelere ve faaliyetlere ilişkin bilgiler de dâhil olmak üzere) ulaşabilecek ve karar verme sürecine katılma fırsatına sahip olacaktır” demekte, 22. maddesi ise “yerli halk ve onların toplumları ve diğer yerel toplulukların bilgileri geleneksel uygulamaları nedeniyle kalkınma ve çevre yönetiminde önemli role sahiptirler. Devletler sürdürülebilir kalkınmanın başarılmasında etkili katılımlarını sağlamalı, kimliklerini ve kültürlerini desteklemelidir” (1992: 4,2) diyerek sürdürülebilir kalkınma ile katılım arasındaki bağın önemine dikkat çekmektedir. Bu iki maddenin uluslararası diğer birçok sözleşmeye etki ettiğini söyleyen Sabrina Urbinati “22. ilke özellikle yerli halkın ve onların toplumlarının ve diğer yerel toplulukların çevre yönetimi ve kalkınmasında çok önemli rol üstlenir. Aynı zamanda devletlerin kendi kimliğini, kültürünü ve çıkarlarını tanıyıp, gereken şekilde desteklemek ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında etkin katılımları için eşzamanlı bir katılımı ifade eder” demiştir (Urbinati, 2018: 118).

Rio Deklarasyonu’nun getirmiş olduğu sürdürülebilir kalkınma ve çevre ile topluluk arasındaki bu bağ 1992 yılında aynı Konferans’ta imzalanan *BM Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi*’ne de sirayet etmiştir. Sözleşme’nin 8. maddesinin j bendinde yerli ve yerel toplulukların bilgi ve deneyimlerinin yine onların katılımı ve onayı ile uygulanması gerektiğine dikkat çekilmiştir:

“Geleneksel yaşam tarzlarını sürdüren yerli ve yerel toplulukların biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımı bakımından anlam taşıyan bilgilerine, geliştirdikleri yeni yöntemlere ve uygulamalarına kendi ulusal mevzuatına göre sahip çıkacak, bunları koruyacak ve saygı gösterecek; bu bilgilerin, yeni yöntemlerin ve uygulamaların sahiplerinin onayı ve katılımı ile daha yaygın biçimde uygulanmasını sağlayacak ve bunların kullanımından doğacak yararların adil paylaşımını teşvik edecektir” (1992: 5)

Bu madde özellikle yerli ve yerel toplulukların geleneksel yaşam tarzlarında ürettikleri bilgiye değer vermesi bakımından aslında SOKÜM’ün sürdürülebilir kalkınma hedeflerini destekleyici rolüne de atıf yapmaktadır. Çevre ile ilgili bir değer Sözleşme ise 1994 yılında imzalanan BM Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi’dir. Bu Sözleşme’nin “Madde 3:İlkeler” kısmının a bendinde “ taraflar, çölleşmeyle mücadele ve/veya kuraklığın etkilerini hafifletme programlarının tasarlanmasında ve uygulanmasında kararlara halkın ve yerel toplulukların katılımını sağlamalı” ifadesi geçerken “Etkilenen Ülke Tarafların Yükümlülükleri” başlıklı 5. maddenin d bendinde “çölleşmeyle mücadele ve kuraklığın etkilerini hafifletme çabalarında, sivil toplum kuruluşlarının da desteği ile yerli halkın ve özellikle kadınların ve gençlerin bilincini geliştirmeyi ve katılımını sağlamayı yükümlenirler” (1994: 4, 5) ifadesine yer verilmiştir. Hem genel ilkeler de hem de ilgili taraf ülkelerin yükümlülüklerinde katılım konusuna değinilmiştir.

Sabrina Urbinati, 1993 yılında açıklanan *Yerel İnsanların Kültürel ve Entelektüel Mülkiyet Haklarına İlişkin Mataatua Deklarasyonu*’nun katılım konusunda söylediklerine değinir: “yerli topluluklar fikri ve kültürel haklarını kendileri için tanımlamalıdır” “onların geleneksel bilgilerini kaydederken harici kullanıcılar için bir ‘etik kod’un geliştirilmesi gerekir” (Urbinati, 2018: 119). Aslında 1993 yılındaki söz konusu Deklarasyon’un bir dönüm noktası olduğunu söylemek gerekir. İlk defa bir topluluğa ait kültürel ifadelerin onların izni olmaksızın kullanılması ve kaydedilmesine ilişkin bir Deklarasyon ortaya çıkmıştır. Bu Deklarasyon yerli halkların katılımını değil onların haklarını savunmaktadır. Jessica Christine Lai *Indigenous Cultural Heritage and Intellectual Property Rights* isimli kitabında Mataatua Deklarasyonu’nun uluslararası toplum tarafından görmezden geldiğini, resmî bir yasal statüye sahip olmasa da doğrudan yerli halktan gelen bu yöndeki ilk talep olduğu için dikkate değer olduğunu söylemiştir. Yazara göre bu Deklarasyon yerli halkların kültürel ve fikri mülkiyet haklarıyla ilgili yaşadıkları sorunların ve kaygıların doğrudan bir ifadesi olma değerine sahiptir ve gelecekteki diğer benzer girişimler için bir şablon oluşturmaktadır (Lai, 2014: 205).

2. Sivil Toplum

Katılım kavramının II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkması ve özellikle de iklim ve çevreyle ilgili uluslararası sözleşmelerde kullanımına paralel bir biçimde sivil toplum teriminin sıklıkla tartışılması ve STK’ların hiç olmadığı

kadar önemli hâle gelişi de aynı dönemlere rastlamaktadır. Bu konuda İsmail Akbal Türkiye’de sivil toplum tartışmalarının gündeme gelişinin 1960’lar olduğunu ve 1980 sonrası kavram üzerine tartışmaların giderek arttığını ifade etmektedir. Akbal, dünyada sivil toplum kavramının önem kazanmaya başlamasının ise II. Dünya Savaşı’nın hemen sonrasına denk geldiğini belirtmektedir (Akbal, 2011: 40). Kavramın son dönemde popüler olmasına karşın tarihini daha geriye götürmek mümkündür. Örneğin; Fuat Keyman, M. Edwards’ın *Civil Society* adlı kitabından alıntılıdığı örnekle sivil toplumun ilk tanımlarından birini 1380 yılına kadar götürmektedir. Keyman, Londra’nın Blackheat semtindeki bir kilisenin duvarında bulunan ve 1370’lerin sonunda yaşanan köylü ayaklanmasının lideri John Ball’un 1381 yılında söylediği şu sözleri aktarır: “Dostluk arkadaşlık yaşamdır, dostluğun olmadığı yerse ölümdür ve orada cehennemde dostluk, arkadaşlık değil, insanların tek kendileri vardır” (Edwards 2004’ten aktaran Keyman 2010: 5). Keyman’a göre o dönem sivil toplum kavramına denk düşmese de bu ifadeler gönüllülük ve dayanışmaya dayanan sivil toplumun ilk ifadesi olarak okunabilir.

Keyman, bu tanımlamanın ardından Avrupa’da sivil toplumun geçirdiği önemli aşamalardan birinin Eski Yunan dönemine kadar uzanan ve geleneksel toplumdaki modern topluma geçişi açıklamak ve modern toplumu tanımlamak için kavramın kullanıldığı dönem olduğunu söyler (Keyman, 2010: 6). Keyman’ın bahsettiği bu ilk aşamada sivil toplum kavramı daha çok felsefi anlamı ile ön plana çıkmıştır. İoanna Kuçuradi de Aristo tarafından yazılan *Politika* adlı eserde yer verilen “politika koinoina” kavramının sivil toplumun ilk ifadelerinden biri olduğunu söyler (Kuçuradi, 1998: 27). İlyas Doğan da benzer bir biçimde kavramın tarihini antik düşünceye dayandırmakta ve Antik Çağ’dan Yeni Çağ’a kadar sivil toplum ile devlet arasında henüz açık bir ayrım olmadığından söz etmektedir. Doğan da Kuçuradi gibi Aristo’nun *Politika* adlı eserinde sivil toplumu “koinonia politike” şeklinde kullandığını belirtir. Doğan “politika koinoina” kavramından Aristo’nun “hem insanların kendi aralarında yaptıkları sözleşmelerle bir araya gelmelerini hem de insanların bir arada yaşamalarını” anladığını hem hukuksal anlamda insanların oluşturdukları aile gibi toplulukları hem de toplumu kastettiğini ifade etmektedir (Doğan, 2002: 9).

Sivil toplum kavramının Antik Yunan düşünürleri tarafından henüz günümüzdeki anlamı ile kullanılmadığı ancak bir arada yaşamın getirdiği toplum olma bilincinin o dönemlerde oluştuğunu söylemek mümkündür. Levent Eraslan, “Orta Çağ döneminde zenginleşen burjuvanın feodal beylerden çeşitli haklar talep etmesi ve çeşitli meslek alanlarında oluşturulan korporasyonlar, sivil toplumun ilk unsurları olarak kabul edilmektedir” demektedir (Eraslan, 2011: 3). İlyas Doğan, sivil toplumun Orta Çağ’da özgün anlamını kazanmaya başladığını, kentlerin ortaya çıkmasının sivil toplumun gelişimine katkı sağladığını söylerken, kentler arası ticaretin artması ile ortaya çıkan burjuvazinin sivil toplumun oluşmasında motor güç olduğunu eklemiştir (Doğan, 2002: 15). Doğan’ın aktarımına göre gelişen ticaret ile kendi işlerini kendi yürütmeye başlayan ve özerklik kazanan kentler feodal beyler ve kilise karşısında güçlenmişlerdir. Kendi parasını basan, yönettiği şehri korumak için askeri birlikler oluşturan, kendi kanun ve yargı sistemini oluşturan şehirlerin ortaya çıkması ile toplum ve siyasal örgütlenmeler giderek ayrılmaya başlamış bu durum da sivil toplumun ortaya çıkışını hızlandırmıştır (Doğan, 2002: 16). Şerif Mardin, Batı Avrupa’da 12. yüzyıldan itibaren şehirlerin önem kazanmasıyla birlikte şehir hayatını düzenleyen kanunların oluşmaya başladığını ve bu canlanmanın yepyeni bir dinamik oluşturarak ticaretin de artmasına sebep olduğunu söyler. Bu canlanmanın 17. ve 18. yüzyılda kullanılan sivil toplum bağlamı kavramların kaynağı olduğunu da aktarır (Mardin, 2006: 10).

Eraslan, sivil toplum kavramının 17. yüzyılda devlet ile özdeş kabul edildiğini, dönemin Hobbes ve Rousseau gibi düşünürlerinin doğa durumundan sivil topluma yani devlete geçiş ile kaotik ve karmaşık ortamdaki güvenli ortama geçileceğini söylediğini aktarır. Eraslan, bir başka düşünür Locke’un düşüncelerini de aktarır. Locke’a göre doğal durum kaotik ve karmaşık değil özgürlüklerin olduğu bir alandır ve bu özgürlüklerini korumak için bireyler kendi rızaları ile devletle sözleşme yaparlar (Eraslan, 2011:3). Eraslan’ın söylediklerine benzer bir biçimde Ömer Çaha da 17. yüzyılda Locke’un doğal durumun karşısında kalan toplum yapısı için sivil toplum kavramını kullandığı ifade eder (Çaha, 2017: 50). Bu bakımdan sivil toplum ve devlet terimlerinin iç içe geçtiği dönemlerin olduğu da bilinmelidir. Bu iki kavram arasındaki ayrımın sonradan ortaya çıkan önemli olaylar sayesinde belirginleştiği söylenebilir.

Sivil toplum kavramının ortaya çıkışını tarihlendiren araştırmacıların değindiği önemli aşamalardan biri de 1789 Fransız Devrimi’dir. Eraslan, Fransız Devrimi ile sivil toplum ve devlet arasında bireyin konuşma, düşünme, inanç özgürlüğü ve mülk edinme gibi haklarının 19 vazgeçilmez olduğunun tescillendiğini söylemektedir (Eraslan, 2011:

3). İlyas Doğan'a göre "Fransız Devrimiyle birlikte devlet ve toplumun göreceli olarak birbirinden ayrıldığına tanık olmaktadır. Artık bireyler toplum içerisinde, insan haklarına sahip, davranış ve kendini geliştirme haklarını istedikleri gibi kullanabilecekleri var sayılan, özgür ve eşit yaratıklar olarak kabul edilmekteydiler" (Doğan, 2002: 110). İsmail Doğan'a göre sivil toplum 18. yüzyıl aydınları tarafından literatüre sokulmuş bir kavramdır ve o dönem aydınlarına göre feodal yapının çözülmesi, Fransız İhtilâli gibi etkenler sivil toplumun ortaya çıkışını hazırlamıştır. Doğan'a göre Aydınlanma ile ortaya çıkan devletin ve Hristiyanlığın baskısından uzak ekonomik bağımsız alan sivil toplumun da ortaya çıkmasını sağlamıştır (Doğan, 1999: 135). Doğan'ın aktarımına paralel bir biçimde Ömer Çaha da sivil toplum algısının Aydınlanma Dönemi ile başladığını belirtir ve "sanayi toplumunun yükseldiği, feodalizmin çözüldüğü, yeni bir siyasi beraberliğin teşkil ettiği bu dönemde, sivil toplum kısaca yeni oluşan medeni topluma işaret etmekteydi" ifadesini kullanır (Çaha, 2000: 77). 18. yüzyıla gelindiğinde ise sivil toplum kavramı hem sanayileşmenin etkisi hem de David Hume, Adam Ferguson ve özellikle de Hegel gibi düşünürlerin etkisiyle şekillenmiştir (Eraslan, 2011: 4). Hegel sivil toplumu aile ile devlet arasında konumlanmış bir ahlaki yaşam alanı olarak niteler ve kavramın ekonomi, toplumsal sınıflar, meslek birlikleri, refahı ve hukuku uygulamakla yükümlü makamları kapsadığını söyler (Doğan, 2002: 114).

Sivil toplum kavramı günümüzdeki anlamını kazanana kadar yukarıda farklı araştırmacılar tarafından verilen özetle de görüleceği üzere farklı zamanlarda farklı düşünürler tarafından yorumlanmıştır. Aristo gibi Antik Yunan filozoflarından, 17. yüzyılın Hobbes, Rousseau ve Locke gibi Sözleşmecî düşünürlerine ve Hegel gibi Aydınlanma Dönemi düşünürlerine uzanan süreçte kavram farklı anlamlarla kullanılmış ve kendini yenilemiştir. Bu sürekliliğin devamında sivil toplum kavramının modern anlamına özellikle II. Dünya Savaşı sonrası kavuştuğu söylenebilir. Fuat Keyman, sivil toplum kavramı için önemli bir tartışma aşamasının "katılımcı demokrasi olarak sivil toplum" olduğunu söyler. Keyman, kendi ifadesiyle ikinci dalga sivil toplum tartışmalarının 1980 yıllarında özellikle de Doğu Avrupa'da ve Latin Amerika ülkelerinde demokratik rejimlere geçişle ortaya çıktığını söyler (Keyman, 2010: 8). Keyman'ın söylediklerine benzer bir biçimde Doğan da Doğu Avrupa'da sivil toplum kavramının yeniden yükselişinin önemine değinmektedir (Doğan, 2002: 256). Bu bakımdan sivil toplumun gelişim süreçlerinin her dönem ve yüzyılda farklı anlamlarda sirayet ettiği ve kavramın bugünkü anlamına gelene dek geçirdiği evrelerin önemli veriler sunabileceği söylenebilir. Bu bakımdan SOKÜM Sözleşmesi kapsamında özellikle Batı Avrupa ve Kuzey Amerika grubundan akredite STK'ların sayısının diğer gruplara kıyasla oldukça fazla olmasının nedenlerini de sivil toplumun gelişim tarihinde aramak faydalı olabilir.

Kavramın güncel tanımlarına ve günümüzde beslendiği diğer kavramlara dikkat çeken Ömer Çaha "sivil toplumun işaret ettiği toplum, yirminci yüzyılda nasıl bir toplumdur?" sorusunu sorarken, geçmişte yapılan tanımların hepsinin de sivil toplum kavramını kendi ideallerindeki toplumsal modeli yakalamak adına düşünürlerin yaptığı tanımlar olduğunu, bilgi toplumu ve sanayi sonrası toplum, postmodern toplum ve küreselleşme süreci ile sivil toplum tanımının artık değiştiğini ifade etmektedir (Çaha, 2005: 15). Çaha, sivil toplumu "ideolojik toplumdan farklı olarak bireylerin herhangi bir zorlamaya maruz kalmaksızın, kendi aralarında anlaşarak oluşturdukları ortak yaşam alanını ifade etmektedir" şeklinde tanımlamaktadır (Çaha, 2005: 15). Çaha, küreselleşme, postmodernizm, çok kültürlülük, çoğulcu kamusal alan kavramlarının günümüzde sivil toplum kavramını destekleyen kavramlar olduğundan söz eder. Çaha'ya göre ortaya çıkan hukukun üstünlüğü, piyasa ekonomisi, bireysel ve sosyal özgürlüklerin yani küreselleşmenin esas itibarıyla ulusal devletlerin üzerinde örneğin STK'lar gibi transnasyonal yeni kurumlar yarattığını ve bu kurumların devletlerin de üzerine çıkarak bir üst katman oluşturduklarını ifade etmektedir (Çaha, 2005: 17). Çaha'nın söylediklerinden hareketle özellikle Fransız Devrimi ve sonrasında sanayide, ekonomide ve politikada yaşanan gelişmeler sivil toplum teriminin felsefi bir düşünce yapısının ötesine geçmesine neden olmuştur.

Fuat Keyman da Çaha'nın söylediklerine benzer bir biçimde sivil toplum kavramının bugün kullanılan anlamına ulaşmasında etkili olan üç faktörden bahseder. Bu üç faktörden ikisi sivil toplumun günümüzdeki anlamını kavramak bakımından önemlidir. Keyman, postmodernizasyon süreci olarak bilinen toplumsal olgunun sivil toplumun katılımcı demokrasi bağlamında gelişimine katkı verdiğini söyler. İkinci olarak küreselleşmeden bahseden Keyman küreselleşmenin yarattığı olumsuz ve yıkıcı etkilerle ulus devletlerin tek başına mücadele etmesinin mümkün olmadığını sivil toplumun gelişiminin küreselleşmenin yıkıcı etkilerine bir yanıt olduğunu söyler (Keyman, 2010: 8). Keyman'ın sivil toplumun küreselleşme konusundaki önemine yaptığı vurgu tam da SOKÜM Sözleşmesi'nin hedefleriyle uyumaktadır. Bilindiği üzere Sözleşme'nin henüz giriş kısmında

“küreselleşme ve sosyal değişim süreçlerinin, topluluklar arasında diyalogu yenileme koşullarını oluşturmakla birlikte, hoşgörüsüzlük olgusunun yaptığı gibi, özellikle korumaya yönelik kaynakların yetersizliğinden dolayı, somut olmayan kültürel mirasla ilgili bozulma, yok olma veya yıkılma gibi ciddi tehditleri arttırdığını kabul ederek” (2005: 163) ifadesi geçmektedir. Sözleşme’de bahsedilen küreselleşmenin getirdiği olumsuzluklar aynı zamanda sivil toplumun günümüzdeki yükselişinin de nedenleri arasındadır.

Sivil toplum kavramının çok eskiye dayandırılan ve bazı sınırlar içine sıkışan anlamları yanında günümüz küresel dünyasının tanımlarının daha kapsayıcı ve katılım kavramı ile özdeşleşen ve birbirini tamamlayan tanımlar olduğu görülür. Örneğin bu tanımlamalardan biri Fuat Keyman tarafından yapılmıştır:

“Sivil toplum kavramı genel anlamıyla, bir ülkede (a) devlet ile topluma, (b) siyasi aktörler ve bürokrasi ile gönüllülüğe dayalı siyasi alan dışı örgütlenmeler ve etkinliklere, (c) kamusal alan ile özel alan arasında yer alan ya da bu alanlarda ortaya çıkan karmaşık ilişkilere işaret eder. Dolayısıyla, bir kavram olarak sivil toplum, devlet denetimi dışında kalan, dolaylı veya dolaysız ama belli düzeyde siyasi bir nitelik içeren, fakat özünde toplumsal sorunların çözümüne dönük sivil etkinlikleri, ilişkileri, çıkarları yaşama geçiren bir alana tekabül eder. Kavramsal düzeyde düşündüğümüzde sivil toplum, demokratikleşme, toplumsal sorunlara çözüm arama ve kamusal tartışma alanıdır. Sivil toplum, devlet ile ekonomi ve aile arasında kalan sivil toplumsal sorunları çözmeye dönük bir kamusal tartışma alanı ve bu tartışmanın yaşama geçirildiği örgütsel etkinliktir. Sivil toplum örgütleri de belli toplumsal sorunlara çözüm bulunmasını, belli değerlerin korunmasını ve belli çıkarların yaşama geçirilmesini amaçlayan örgütsel etkinliklerdir” (Keyman, 2006:8).

Sivil toplum kavramının günümüzdeki anlamlarından biri de ulus ötesi bir alana diğer bir deyişle küreselleşmenin etkisiyle oluşmuş yeni tanıma denk gelmesidir. Bu konuda Thomas Davies’in *NGOs A New History of Transnational Civil Society* isimli kitabında söyledikleri önemlidir. Davies, ulus ötesi sivil toplumun ulusal sınırları aşan hükümet dışı, kâr amacı gütmeyen bir toplu eylem anlamına geldiğini söyler ve “çağdaş küreselleşme bağlamında sivil toplumun dünyanın dört bir yanında hissedilen karmaşık etkilere sahip olan ve tüm dünyayı sarsan kurumlardan oluşan küresel bir hâle geldiğini” aktarır. Davies, ulus ötesi ve küreselleşmiş sivil toplumla ilgili detaylarda ise “ulus ötesi savunuculuk ağları” terimini kullanarak birden fazla ülkede örgütlenmiş ve diğer STK’lar ile iş birliği hâlinde olan bir ağdan bahsetmektedir (Davies, 2014: 2). Bu da akla 1972 Sözleşmesi’nin küresel sivil toplum ağını ya da 1972 Sözleşmesi kadar olmasa da SOKÜM Sözleşmesi kapsamında oluşturulan STK Forum mekanizmasını getirmektedir. Davies’e göre bugün faaliyet gösteren 20.000 den fazla uluslararası sivil toplum kuruluşu bulunmaktadır ve bu STK’lar insanlar tarafından oluşturulan hemen hemen tüm sektörleri kapsamaktadır (Davies, 2014: 1). Küreselleşme ve sivil toplum arasında kurulan ilişkiyi Fuat Keyman da yorumlamıştır. Keyman küreselleşmenin etkisi hakkında şunları söyler:

“Sivil toplumun küreselleştiğini öne sürmek, sivil toplum kavramının yeniden canlanmasını anlamada kullanılan ulusal düzeydeki analizin geçerliliğini kaybettiği anlamına gelmemektedir. Aksine, sivil toplumdan küresel bağlamda bahsetmek, sivil toplumun son zamanlardaki hareket alanının ve aktivitelerinin artık ulusal olarak değil de giderek daha bölgesel ve küresel hâle geldiğini öne sürmektir. Son yıllarda, operasyonlarının boyutu yöreselden küresel ilerleyen; işlevleri sosyal, politik, ekonomik ve çevresel sorunları içeren; amacı genellikle adaletli ve barışçıl dünyanın mümkün olduğu savını önermek olan STK’ların sayısında artış meydana geldi. Bu süreçte, sivil toplum ve sivil toplumu oluşturan aktörlerin küresel alana yayılması; yoksulluğun yok edilmesi, demokrasi ve iyi toplum yönetiminin teşvik edilmesi, sosyal anlaşmazlıkların çözümü, insan hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınması ve çevrenin korunması için kilit alan ve etkili bir aktör olarak ele alınmıştır” (Keyman, 2006:16).

George Ritzer’e göre günümüzdeki alternatif küreselleşme hareketlerinin pek çoğu artık küresel sivil toplumun tamamlayıcı birer parçası hâline gelmiştir. Ritzer, Kaldor’un açıklamaları ışığında sivil toplumu tanımlarken tarihsel olarak sivil toplumun, ulus-devlet merkezli olduğunu; yani devletler bünyesindeki gruplarla ve eylemlerle bağlantılı olduğunu söyler. Ancak son yıllarda daha küresel eylemlerle, dolayısıyla da toplumsal hareketler, hükümet dışı örgütlenmeler, ulus-aşırı ağlar, dinsel örgütlenmeler ve cemaat grupları gibi birtakım farklı örgütlenmelerle birlikte ele alındığını da belirtir (Ritzer, 2011: 180). Ritzer’in sivil toplumu önceleri ulus devletlerin içinde gören ve günümüzde küresel bir ağ olarak niteleyen yaklaşımı son derece önemlidir. Bu noktada Öcal Oğuz’un “19. yüzyılda ulus ve ulusal kavramları yereli genelleştirirken, 20. yüzyılda ise tersine bir hareket ile ulus ötesi kavramı genelin yerelleşmesi sürecini ortaya çıkardı” (Oğuz, 2002: 12) cümlesini akla getirmek gerekir. Uluslaşma, modernleşme ve küreselleşme şeklinde özetleyebileceğimiz süreci Oğuz’un “yerelin genelleşmesi” ve

“genelin yerelleşmesi” kavramları ile yorumlamak da mümkündür. Oğuz da kültürel mirası Ritzer’in sivil toplumu yorumlayışına benzer bir biçimde ulus ötesi kavramı içinde anlatmaktadır. Günümüzde de kültürel mirası korumayı amaçlayan tüm resmî ve resmî olmayan uluslararası metinlerin dilinin de ulus ötesi hâle geldiği görülmektedir. George Ritzer, hükümet dışı uluslararası sivil toplum örgütlerinin özellikle 1980’lerden sonra büyük bir patlama yaşadığını ve sayılarının her geçen gün arttığını da belirtmektedir (Ritzer, 2011: 85). Bu anlamda sivil toplum kavramı yanında sivil toplum kuruluşu kavramının da irdelenmesi gerekmektedir.

Levent Eraslan sivil toplum kuruluşu kavramının son dönem literatürde farklı şekillerde tanımlandığını söylemektedir. Eraslan, sivil toplum teriminin tanımlanmasındaki muğlaklığın aynı şekilde sivil toplum kuruluşlarının tanımlarına da yansımaları söylemektedir. Eraslan’a göre, 19. yüzyılın sonlarından itibaren “uluslararası örgütler” 23 ifadesi kullanılmaya başlanmıştır ve bu ifade 1945’te Birleşmiş Milletler Antlaşması’nda Ekonomik ve Sosyal Konsey Düzenlemeleri başlığında 71. maddede yer almıştır (Eraslan, 2011: 54). Bahsi geçen maddede “Ekonomik ve Sosyal Konsey kendi yetki alanına giren sorunlarla uğraşan hükümet dışı örgütlere danışmaya yönelik uygun düzenlemeler yapabilir” ibaresi yer almıştır ve Eraslan’a göre burada geçen “hükümet dışı örgüt” ifadesi farklı dillere çevrildiğinde farklı anlamlara gelmektedir. Örneğin, sivil toplum kuruluşları, demokratik kitle örgütleri, gönüllü kuruluşlar, üçüncü sektör, uluslararası devlet dışı aktörler, kâr amaçsız örgütler, toplum temelli kuruluşlar gibi farklı terimler ortaya çıkmıştır (Eraslan, 2011: 54). Eraslan, NGO ile kastedilenin genellikle STK’lar olduğunu burada kullanılan hükümet dışı (non-governmental) ifadesinin kamuyu ifade ettiğini ve bu ifadenin olmasının belediye, meslek odaları, siyasi partiler gibi kendini STK olarak konumlandırarak oluşumları dışarda bıraktığını ifade eder. Ayrıca Eraslan, bu ifadeye karşın Türkiye’de bu konu hakkında net bir fikir birliğinin olmadığını, sivil toplum içinde vakıflardan sendikalara, kooperatiflerden derneklere, meslek odalarından çeşitli inisiyatif ve platformlara farklı sivil örgütlenmelerin yer aldığını söylemektedir (Eraslan, 2011: 55). Eraslan’ın söylediklerinden hareketle Türkiye’de STK anlayışının çok daha geniş olduğunu hemşeri derneklerinin bile STK kapsamında değerlendirildiğini söylemek gerekir. SOKÜM Sözleşmesi kapsamında STK denince de ulusal alanda çalışan kültürel mirasla ilgili derneklere uluslararası alanda aktif olan ve ağlar kuran kimi örgütlenmelerin de anlaşıldığını bilmek gerekir. Zaten SOKÜM Sözleşmesi kapsamında UNESCO’ya akredite olan STK’ların yapısına bakıldığında bazılarının uluslararası bilinen ve birçok kıtada faaliyet yürüten kuruluşlar olduğunu bazılarının ise bulunduğu ülkede hatta yalnızca birkaç şehirle sınırlı bir alanda aktif kuruluşlar olduğunu görmek mümkündür. Bu bakımdan STK’ların ulusal ve yerelde kalan dernekleri de kapsadığını bilmek gerekir. Ayrıca bu dernek veya STK’ların doğrudan topluluk tarafından kurulmuş olabileceğini ya da mirasa ilgi duyan farklı kesimlerden bir araya gelen gruplardan tarafından kurulmuş olabileceğini akılda tutmak gerekir.

Sivil toplum ve katılım kavramlarının geçirdiği bu aşamaların ve günümüz küresel dünyasındaki bahsi geçen işlevlerinin Türkiye’de aynı düzlemde gittiğini söylemek oldukça zordur. Yeni kıtaların keşfi, kentleşme ve ticaretin artışı, Aydınlanma ve Fransız Devrimi gibi önemli aşamaların ardından gelişimini tamamlayan ve bugün bahsedilen tanımların içini dolduran bu kavramların kullanımı ve işlevi Türkiye’de yetersiz kalmıştır. Bu durumun çeşitli sebepleri vardır. Bunlardan bir tanesi şehirleşme ve ticaretin ortaya çıkardığı toplumsal etkinin istenen düzeyde gerçekleşmemesidir. Ayhan Biber’e göre 12. yüzyılın sonunda özellikle Batı Avrupa’da ortaya çıkan burjuva, o dönemde şehirleşme ve ticaretin artışıyla ortaya çıkan bağımsız bir sınıfa temsil etmektedir. Biber, feodalitenin çözülme sürecine girmesiyle birlikte bu sınıfın şehirlerde güç sahibi olmaya başladığını ve şehirlerin, özgürlüğün kazanıldığı, yaşandığı mekânlara dönüştüğünü ifade eder (Biber, 2009: 35). Biber’in sözünü ettiği Avrupa’daki ticaretle uğraşan kentli burjuva sınıfının ortaya çıkışı aynı zamanda sivil toplumun da ortaya çıkışına denk gelmektedir. Henri Pirenne’de benzer bir biçimde bir özgürlük talep eden burjuvanın amacının kısıtlama olmaksızın dolaşmak, gidip gelmek, mal satmak gibi yetkilere sahip olarak ticaret yapmak olduğunu söyler (Pirenne, 2005: 63). Sivil toplum yani ticaretle uğraşan kentli burjuvanın eksikliği Türkiye’deki kültürel mirasın korunmasında resmî bir bakışın ağırlık kazanmasına ve sivil toplumun gelişme süreçlerinin sektöre uğramasına aynı zamanda da mevcut sivil toplum varlığının kültürel koruma yaklaşımlarında bir adım geride kalmasına neden olmuş olabilir.

Fuat Keyman, sivil toplumun Türkiye’deki tarihini 1923-1980 ve 1980-2000 olmak üzere iki aşamada incelemektedir. 1923 ve 1980 arasındaki Türkiye’de modernleşme hareketinin ve ulusal kalkınma hamlelerinin devlet eliyle yapıldığını ve güçlü bir devlet geleneğinin bu dönemde sivil toplumun zayıf kalmasına sebep olduğunu söyler. Ancak Keyman’a göre bu sivil toplumun bu dönemde Türkiye’de hiç olmadığı anlamına da

gelmemelidir çünkü devlet merkezci kalkınma anlayışı bir taraftan da vakıfları, kooperatifleri ve dernekleri oluşturmuştur. Ancak bu oluşumlar da Keyman'a göre merkezden periferik doğru yönlendirilen modernite için bir araçtır (Keyman, 2006: 24). Keyman, 1980-2000 arası sivil toplum tarihi içinse dünyadaki gelişmelere paralel olarak değişimlerin gerçekleştiğini söyler. 1980'lerden itibaren ulusal kalkınma fikrinin yerini küreselleşmeyle beraber liberalizm, serbest piyasa, minimal devlet ve bireysellik gibi yaklaşımların ön plana çıktığını ve bu durumun sivil toplumu niceliksel anlamda geliştirdiğini ancak nitelik olarak sivil toplumun hâlen istenen seviyede olmadığını söyler (Keyman, 2006: 29).

Cumhuriyet'in erken dönemlerinde hâkim olan devlet merkezli anlayışı aslında daha da erken bir dönemde Cumhuriyet'in kuruluşundan da önce fark eden ve resmî medeniyet ile halk medeniyeti ayrımını yapanlardan biri de Ziya Gökalp'tır. "Halk Medeniyeti" başlıklı yazısında resmî medeniyet ve halk medeniyeti şeklinde iki ayrım yapmıştır ve sözlü gelenekte kuşaktan kuşağa aktarılan değerlerin ocaklarda yaşamakta olduğunu söylemiştir. Halk denilen heyetin ocaklarda, aşiretlerde, hırfet ve sanat şirketlerinde, siyasi fırkalarda, dinî ve lisani cemaatlerde var olduğunu söyleyen Ziya Gökalp resmî teşkilat karşısında halk teşkilatını ön plana çıkarır ve halk teşkilatının kültürün aktarımındaki öncü rolünü "ocaklar (kökleri) mazide ve (dalları) istikbalde olan canlı tekâmül an'anelere mâliktir" sözüyle anlatır (Ziya Gökalp, 1913: 3). Ziya Gökalp'ın halk teşkilatını kültür aktarımı konusunda ön planda tutması ve resmî teşkilatın bu konuda "müteselsil makinalardan ibaret" olduğunu söylemesi o dönem için oldukça dikkat çekicidir. Ziya Gökalp'ın vurguladığı halk teşkilatlarının yani bugünkü anlamda STK'ların aktarımında ve dönüşümdeki rolünün anlaşılmadığı ve Gökalp'ın söylediğinin tam tersine bütün devlet merkezli ve resmî bir işleyişin sonraki yıllarda hâkim olduğu söylenebilir. Bu anlamda sivil toplumun 1980'lere kadar istenilen düzeyde gelişmeyişi ile kültürel mirasın korunmasındaki eksiklikler de birbirini etkileyen faktörler olarak karşımıza çıkar. Orhan Silier'in Osmanlı'nın son dönemlerindeki kültürel miras korumasını anlatan yorumu da dikkat çekicidir. Silier, Türkiye'de saray çevresinden sivrilerek ya da yerel bey hanedanları içinden, 19. ve 20. yüzyılın fırtınaları arasında kendi toplum ve aile kültür mirasına uzun süreli sahip çıkan aristokrat ya da burjuva bir tabaka oluşmadığını ve vakıflar ya da dernekler ile yürütülmeye çalışılan korumacılığın ise ilerisi için kalıcı bir sosyal taban yaratmadığını ifade etmektedir (Silier, 2011:92). Bu durum, Aydınlanma Dönemi'nin getirisi olan sivil toplum kavramının ve 1950'li yıllardan sonra tüm Batı'da daha da yükselen STK'ların Türkiye'deki kültürel mirasın korunması alanında etkililiğinin sınırlı olduğunu göstermektedir. Ayrıca sivil toplumun Türkiye'deki gelişimini anlayabilmek için Osmanlı döneminden başlayarak vakıflar, loncalar gibi oluşumların etkilerinin incelenmesi gerekmektedir.

SONUÇ

Sonuç olarak bu makalenin kapsamı ve sınırlılıkları içerisinde özetlenen sivil toplum kavramının Batı'da gerçekleştirdiği değişim ve gelişimin Türkiye'de aynı şekilde gerçekleşmediğini ve Türkiye'nin sivil toplumla ilgili belleğinin farklı aşamalardan beslenerek günümüze kadar ulaştığını söylemek mümkündür. Bu da uluslararası sözleşmelerin katılım ve sivil toplumla ilgili kimi beklentilerinin Türkiye'de tam olarak gerçekleşmemesine sebep olmaktadır. Ancak bu durumu her ülkenin kendi kültürel birikimi ve tarihi ile değerlendirmek yerinde olacaktır. Uluslararası metinlerin evrensel dili kimi zaman tüm ülkelerde aynı evrensel algı ile uygulanamamakta ve yaşanan farklı tarihi süreçler ulusal düzeyde farklı algılar ortaya çıkarmaktadır. Sivil toplum ve STK özelinde Türkiye'de beklenen ya da umulan yeterliliğin olmamasının nedeni de budur. Bu bakımdan SOKÜM Sözleşmesi kapsamında sivil topluma atfedilen roller de her ülkede farklı şekilde tezahür etmiştir, bu nedenle her ülkeyi kendi kültürel bağlamı içinde değerlendirmek yerinde olacaktır. Sözleşmelerin katılımı ile ilgili beklentilerini yereldeki kültürel beklentilerle dengede tutarak olabilecek en iyi faydayı sağlamak daha nitelikli bir yaklaşımdır. Diğer yandan, katılım ve sivil toplum kavramının bir arada düşünülmesi gerektiği ve bu iki kavramın gelişim süreçlerinin birbirini beslediğini söylemek mümkündür. Katılım kavramının SOKÜM Sözleşmesi'ndeki anlamının temelinde Birleşmiş Milletler bünyesindeki kimi sözleşme ve programlardan beslendiği söylenebilir.

Yazarların Katkı Düzeyleri: Birinci Yazar %100.

Etik Komisyon Onayı: Çalışmada etik komisyon onayına gerek yoktur.

Finansal Destek: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKLAR

- AKBAL, İ. (2011). “Doğa Hukukçularından Hegel’e Sivil Toplum Devlet İlişkileri: Sivil Toplumun Siyasal Anlamından Kurtuluşu”. *Muhafazakar Düşünce*. 29. 39-61.
- ARNSTEIN, S. R. (1969). “A Ladder of Citizen Participation”. *Journal of the American Planning Association*, 35(4), 216-224.
- BİBER, A. (2009). “Türkiye’de Sivil Alanın Darlığının Tarihsel Nedenleri Üzerine Bir Değerlendirme”. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 11. 27-42.
- ÇAHA, Ö. (2000). “Yeni Yüzyılda Tarih Kaldığı Yerden Devam Edecek”. *Düşünen Siyaset*. 65-79.
- ÇAHA, Ö. (2005). *Sivil Toplum Üstüne. Sivil Toplum ve Demokrasi*. İstanbul: Kaknüs Yayınları. 9-22.
- ÇAHA, Ö. (2017). *Sivil Toplum Sivil Topluma Karşı Sivil Toplumun Türkiye’deki ve Dünyadaki Serüveni*. İstanbul: Mana Yayınları.
- DAVIES, T. (2014). *NGOs A New History of Transnational Civil Society*. New York: Oxford University Press.
- DOĞAN, İ. (2002). *Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- ERASLAN, L. (2011). *Sivil Toplum ve Eğitim*. Ankara: Maya Akademi Yay.
- HERTZ, E. (2015). “Bottoms, Genuine and Spurious”. N. Adell, R. F. Bendix, C. Bortolotto and M. Tauschek (Eds.). *Between Imagined Communities and Communities of Practice Participation, Territory and the Making of Heritage*. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen. 25-59.
- İNTERNET: BİRLEŞMİŞ MİLLETLER (1994). *Çölleşme İle Mücadele Sözleşmesi*. Web: [http://www.cem.gov.tr/erozyon/Files/faaliyetler/collesme/UNCCD_BM_Collesme_ile_Mucadele_Sozlesmesi_\(Turkce\).pdf](http://www.cem.gov.tr/erozyon/Files/faaliyetler/collesme/UNCCD_BM_Collesme_ile_Mucadele_Sozlesmesi_(Turkce).pdf) adresinden 11.12.2019 tarihinde alınmıştır.
- İNTERNET: BİRLEŞMİŞ MİLLETLER (1992). *Çevre ve Gelişim Hakkında Rio Deklarasyonu*. Web: <http://kumid.net/euproject/admin/userfiles/dokumanlar/cevreilave02.pdf> adresinden 11.12.2019 tarihinde alınmıştır.
- İNTERNET: BİRLEŞMİŞ MİLLETLER (1992). *Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi*. Web: http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/biyo.pdf adresinden 11.12.2019 tarihinde alınmıştır.
- KEYMAN, F. (2006). *Türkiye’de Sivil Toplumun Serüveni İmkânsızlıklar İçinde Bir Vaha*. <http://panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/t/u/turkiye-de-sivil-toplumunseruveni.pdf> adresinden 12.10.2018 tarihinde alınmıştır.
- KEYMAN, F. (2010). *Avrupa’da ve Türkiye’de Sivil Toplum*. panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/a/v/avrupada-veturkiyedesiviltoplum.Doc adresinden 10.12.2019 tarihinde alınmıştır.
- KOCAOĞLU, M. (2011). *Yerel Yönetimlerde Katılım Kültürü (Konya Büyükşehir Belediyesi Örneği)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- KUÇURADI, İ. (1998). “Sivil Toplum Kuruluşları: Kavramlar”. *Üç Sempozyum: Sivil Toplum Kuruluşları*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- KUTLU, Ü. Z. (2011). “Türkiye’de Yerel Kültür Politikaları Üzerine”. E. Ertürk (Der.). *Yerel Kültür Politikaları El Kitabı Adımlar, Araçlar ve Örnekler*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- LAI, J. C. (2014). *Indigenous Cultural Heritage and Intellectual Property Rights*. Switzerland: Springer Publishing.
- MARDİN, Ş. (2006). *Türkiye’de Toplum ve Siyaset*. M. Türköne, T. Önder (Der.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- NORTON, P., Hughes M. (2018). *Public Consultation and Community Involvement in Planning A Twenty-First Century Guide*. New York: Routledge.
- MAIER, K. (2001). “Citizen Participation in Planning: Climbing a Ladder?”. *European Planning Studies*. 9(6). 707-719. *Operational Directives for the Implementation of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Heritage-ICH Operational Directives-7.GA-2018*. Web: <https://ich.unesco.org/en/directives> adresinden 16.10.2018 tarihinde alınmıştır.
- PIRENNE, H. (2005). *Ortaçağ Avrupa’sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*. U. Kocabaşoğlu (Çev.), İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- RITZER, G. (2011). *Küresel Dünya*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- SİLİER, O. (2011). “Türkiye’de Bir Kültürel Miras Hareketinin Oluşabilmesi Üzerine Üç Tez”. D. Ünsal (Ed.). *Kültür Politikaları ve Yönetimi Yıllık*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- SHERRY, R. A. (1969). “A Ladder of Citizen Participation”. *Journal of the American Institute of Planners*. 35(4). 216-224.
- “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi”. (2005). M. Öcal Oğuz (Fr. Çev.), Yeliz Özay (İng. Çev.). Pulat Tacar (Göz. Geç.). *Millî Folklor*. 65. 163-171.
- URBINATI, S. (2015). “The Community Participation in International Law”. N. Adell, R. F. Bendix, C. Bortolotto and M. Tauschek (Eds.). *Between Imagined Communities and Communities of Practice Participation, Territory and the Making of Heritage*. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen. 123-141.
- URBINATI, S. (2018). “Topluluklar, Gruplar ve Bireyler: Somut Olmayan Kültürel Mirasın Taşıyıcıları- Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinde Taşıyıcılara Atfedilen Rol Nedir?”. T. Yıldız, M. Özdemir (Çev.). *SOKÜM Sözleşmesi: Yönelimler, Eğilimler ve Eleştiriler*. M. Öcal Oğuz, E. Ölçer Özünel, A. Erman Aral (Yay. Haz.). Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- WEIZMAN, E. (2010). *Önsöz: İşbirliği Paradoksu*. B. O. Doğan (Çev.). Katılım Kabusu. İstanbul: Metis Yayınları.
- Ziya Gökalp. (2007). “Halk Medeniyeti”. M. Ö. Oğuz vd. (Yay. Hzl.). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.